

2. Odzwierciedlanie inwencji twórczej typowej dla wypowiedzi młodych ludzi.
3. Tematyka rozmów i miejsce ich odbywania.
4. Ograniczenia wywołane funkcją wychowawczą.
5. Odzwierciedlenie w komentarzu charakterystycznych właściwości mowy młodych ludzi.
6. Uwzględnienie możliwości percepcyjnych młodych ludzi.

“Literacka kreacja rozmowy, podporządkowana realizacji funkcji dydaktycznej i poznawczej, w znacznym stopniu zaspokaja właściwe młodzieży dążenie do żartu, humoru, śmiechu i radości” – konkluduje badaczka swoje rozważania.

Zaproponowane w książce M. Święcickiej lingwistyczne analizy jednego z typów prozy są godne uwagi nie tylko ze względów poznawczych. Opracowanie uzupełnia lukę w wiedzy na temat sposobów stylizowania tekstów przeznaczonych dla określonej kategorii odbiorców. Jest pierwszą monografią językową i stylistyczną tej prozy. Może być jednak także traktowane jako propozycja metodologiczna – głos w dyskusji nad modelami opisu stylistycznych aspektów utworów literackich z uwzględnieniem perspektywy językoznawczej. Charakterystyka ma kształt analizy funkcjonalnej, opis funkcji byłby jednak bardziej precyzyjny, gdyby autorka uwzględniła aspekty porównawcze i w podsumowaniach wykorzystała wnioski, jakie sformułowali na temat stylistycznego ukształtowania dialogów powieściowych ci badacze, którzy uczynili przedmiotem opisu literaturę przeznaczoną dla dorosłych.

Opracowanie można jednak polecić uwadze filologów - nie tylko tych, którzy interesują się literaturą dla dzieci i młodzieży.

BEATA BRUS

ARTUR REJTER, KSZTAŁTOWANIE SIĘ GATUNKU REPORTAŻU PODRÓŻNICZEGO W PERSPEKTYWIE STYLISTYCZNEJ I PRAGMATYCZNEJ, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2000, 139 ss.

Reportaż jako gatunek dziennikarski doczekał się już wielu opracowań teoretycznoliterackich, językoznawczych oraz z zakresu prasoznawstwa. Wśród tych prac na szczególną uwagę zasługuje monografia Jadwigi Litwin *Język i styl polskiego reportażu. (Na materiale z lat 1945-1975)*.

Rozprawę Artura Rejtera odróżnia od wcześniejszych opracowań gatunku reportażowego sposób spojrzenia na przedmiot badań. Rejter opisuje reportaż z perspektywy diachronicznej, przedstawiając ewolucję gatunku – jego kształtowanie się na przestrzeni wieków. Podstawę metodologiczną pracy stanowią lingwistyka tekstu i teoria gatunków mowy, dzięki czemu rozprawa wpisuje się w nurt badań nad genologią lingwistyczną. Wnikliwa analiza cech omawianego gatunku jest dla autora podstawą do sformułowania wniosków bardziej ogólnych, dotyczących nie tylko kształtowania się samego reportażu, ale także ewolucji systemu językowego, ewolucji widzianej z perspektywy genologicznej.

Materiał będący przedmiotem badań stanowią teksty pochodzące z okresu od XVI do XX wieku. W oparciu o Bachtinowską teorię *genrów* mowy Rejter wyróżnia wśród nich gatunki pierwotne (proste) i wtórne (złożone). Do gatunków pierwotnych zalicza teksty najstarsze, powstałe na przestrzeni XVI – XIX stulecia. Są to: dzienniki z podróży, diariusze oraz listy z podróży. Te gatunki użytkowe odegrały ważną rolę w kształtowaniu się XX-wiecznego reportażu podróżniczego, który jest wtórnym gatunkiem mowy, czyli powstał w wyniku ewolucji form wcześniejszych.

Rejter poddaje wnikliwej analizie dwie formy podawcze najbardziej charakterystyczne dla literatury o tematyce podróżniczej:

- opis służący przybliżeniu odbiorcy odwiedzanych miejsc,
- opowiadanie będące relacją z kolejnych etapów podróży.

Fragmenty opisowe badanych tekstów cechuje dążność do precyzji, związana z podstawowymi funkcjami opisu: poznawczą i mimetyczną. Partie deskrypcyjne mają za zadanie w możliwie najwierniejszy sposób odwzorować percypowaną przez nadawcę rzeczywistość. Najczęściej spotykanymi wyznacznikami precyzji w analizowanych w pracy tekstach są: szczegół drobniawo przedstawiony oraz wyliczenie, które wplecione w tekst ciągły lub wyodrębnione w formie rejestru, nasuwa skojarzenia z tekstami o charakterze naukowym i kancelaryjno-urzędowym.

W narracji zwraca uwagę tendencja do wierności chronologii zdarzeń, co wyraża się podawaniem dat i wyszczególnianiem kolejno odwiedzanych miejsc. Autor rozprawy zauważa jednak, że w reportażu XX-wiecznym częste jest wyodrębnienie w tekście pewnych całości tematycznych, nadawanie im tytułów i prezentowanie w postaci rozdziałów bez zachowania wierności wobec zasady następstwa wydarzeń w czasie. Sprawozdawczość opowiadania jest jednym z głównych czynników odróżniających reportaż od literatury pięknej, choć na płaszczyźnie kompozycji Rejter dostrzega pewne zabiegi nadające omawianemu gatunkowi cechy stylu artystycznego, co związane jest z podporządkowa-

niem reportażu masowej komunikacji (dotyczy to tekstów z XIX i XX wieku). Nie zmienia to jednak faktu, że reportaż podróżniczy to gatunek użytkowy, a wzorowanie jego kompozycji na utworach literatury pięknej dodaje jedynie atrakcyjności.

Osobny rozdział poświęca Artur Rejter kompozycji opisywanych tekstów, badając modele ukształtowania fragmentów inicjalnych i finalnych, tworzących tzw. ramę delimitacyjną wypowiedzi. Wyniki obserwacji zawarte w tym rozdziale pomagają określić pozostałe cechy gatunkowe reportażu oraz drogi ewolucji przedmiotu badań. Autor wyróżnia dwa podstawowe typy organizacji fragmentów początkowych i końcowych tekstu:

- uwypuklenie podmiotu podróży,
- uwypuklenie przedmiotu podróży.

Pierwszy model ukształtowania rami tekstu charakterystyczny jest dla wypowiedzi najstarszych, pochodzących z początkowego okresu kształtowania się reportażu (XVI – XVIII w.), czyli gatunków względem niego prekursorskich, takich jak diariusze, dzienniki z podróży, listy prywatne. Ich cechą konstytutywną jest prywatność, są one głównie dla osoby piszącej lub jej rodziny, stąd też znamionuje je przewaga sygnałów-delimitatorów tekstu, przekazujących werbalne informacje o początku i końcu wypowiedzi. Należą do nich bezpośrednie zwroty do adresata, czy też uobecnianie się nadawcy poprzez prowadzenie narracji pierwszoplanowej. Skonstruowane w ten sposób partie wypowiedzi, w których na plan pierwszy wysuwa się podmiot podróży, stanowią zazwyczaj wprowadzenie lub podsumowanie opisu podróży.

Drugim sposobem organizacji fragmentów inicjalnych i finalnych jest uwypuklenie przedmiotu podróży. Sposób ten właściwy jest przede wszystkim tekstom powstałym w XIX i XX w. Autor pracy tłumaczy tę właściwość powiązaniem XIX-wiecznych listów z podróży i XX-wiecznego reportażu z literaturą piękną. W przeciwieństwie do pierwszego modelu kształtowania rami tekstu, w których przeważały sygnały, drugi model charakteryzuje większa częstotliwość występowania symptomów delimitacyjnych, nie przekazujących zwerbalizowanej informacji o granicach tekstu, ale przez stałe występowanie na początku i końcu wypowiedzi rozumianych podobnie jak sygnały. Uwypuklenie przedmiotu podróży w początkowych i końcowych fragmentach wypowiedzi ma także związek z faktem, że są one skierowane do szerokiego grona odbiorców, na co z kolei wpływ miał rozwój środków masowego przekazu w XIX i XX w., czyli w okresie, gdy owe teksty powstały.

Obserwacja ukształtowania ramy delimitacyjnej wypowiedzi pozwoliła autorowi rozprawy potwierdzić tezę i złożoności pragmatycznej reportażu podróźniczego.

Praca Artura Rejtera podkreśla konieczność badań nad ewolucją języka z perspektywy jego odmian gatunkowych. Użytkownik języka nadaje swojej wypowiedzi formę gatunkową odpowiednią do danej sytuacji komunikacyjnej. Jego wybór jest automatyczny i wynika z praktyki posługiwania się językiem. Na fakt ten zwrócił uwagę M. Bachtin w swojej pracy poświęconej gatunkom mowy. Na przykładzie reportażu podróźniczego Rejter wykazuje, że owe wzorce wypowiedzi, spośród których wybiera użytkownik języka, podlegają zmianom w czasie. Nie ulega wątpliwości, że podstawą przyczyną owych zmian są nowe sytuacje komunikacyjne, które wymagają użycia innych gatunków mowy, często zmodyfikowanych postaci już istniejących wcześniej. Za przykład może posłużyć reportaż podróźniczy, którego ostateczny kształt jest wynikiem ekspansji środków masowego przekazu.

Omawiane tu opracowanie zwraca uwagę tekstologów lingwistów na zagadnienia dotąd raczej marginalizowane w badaniach gatunków mowy [na uwagę zasługuje wydana ostatnio praca zbiorowa *Gatunki i ich ewolucja*, pod. red. D. Ostaszewskiej, Katowice 2000]. Zainteresowania badaczy koncentrowały się na ujęciu interesujących nas zagadnień tekstowych w perspektywie synchronicznej – konstruowanie modeli (wzorców) gatunków i opis ich aktualizacji w ramach wyznaczonego pola genologicznego). Książka Artura Rejtera zachęca językoznawców do śledzenia ewolucji typów wypowiedzi. Lingwistyczna analiza rozwoju gatunków mowy wzbogacić może w przyszłości naszą wiedzę teoretyczno-metodologiczną (perspektywa zbliża do ukształtowania już tradycji badań gatunków literackich w procesie ewolucji), jak również, dzięki poszerzeniu instrumentarium analitycznego, ukazać obraz konkretnego gatunku w całej pełni jego złożonych, uwarunkowań historycznych i kulturowych.

AGATA NABRDALIK

SVETLA CMEJRKOVÁ, REKLAMA V CEŠTINE - CEŠTINA V REKLAME. Praha: Leda 2000, 260 s.

Nová kniha Svetly Cmejrkové je venována reklame - tomuto všudyprítomnému fenoménu, který v posledních letech tak razantne zasáhl do